Nieuwe Tijdingen. Over vroegmoderne geschiedenis — 2020
Vroegmoderne geschiedenis in actuele debatten

Nieuwe Tijdingen

Over vroegmoderne geschiedenis

Nieuwe Tijdingen. Over vroegmoderne geschiedenis neemt de lezer mee naar het vervlogen verleden van de vijftiende tot en met de achttiende eeuw. Iedere uitgave richt zich op een recente ontwikkeling in het historisch onderzoek naar deze schakelperiode. Daardoor komen verrassende thema's aan bod: van sacrale ruimte tot publieksgeschiedenis, van handelsnetwerken tot lobbypraktijken, van festiviteiten tot onderwijsinstellingen. Geïnteresseerden in de vroegmoderne tijd worden zo geprikkeld door toegankelijk geschreven bijdragen, terwijl vakgenoten in deze artikelen de laatste stand van het onderzoek kunnen consulteren. Alle artikelen zijn beoordeeld door anonieme referenten.

Nieuwe Tijdingen is een initiatief van de Vlaams-Nederlandse Vereniging voor Nieuwe Geschiedenis (VNVNG) en verschijnt vanaf 2017 bij Universitaire Pers Leuven.

Redactie

Anita Boele (Universiteit Utrecht)
Judith Brouwer (Huygens ING)
Hans Cools (KU Leuven)
Raingard Esser (Rijksuniversiteit Groningen)
Michael Limberger (Universiteit Gent)
Guido Marnef (Universiteit Antwerpen)
Dries Raeymaekers (Radboud Universiteit Nijmegen)
Wouter Ryckbosch (Vrije Universiteit Brussel)
Jasper van der Steen (Universiteit Leiden)

Adviesraad

Peter Arnade
Luc Duerloo
Craig Harline
Geert Janssen
Christine Kooi
Joop Koopmans
Judith Pollmann
Griet Vermeesch

Vroegmoderne geschiedenis in actuele debatten

onder redactie van Jasper van der Steen & Hans Cools

Verschijnt jaarlijks in oktober

Print ISSN: 2593-0346

Online ISSN: 2593-0354

© 2020 Leuven University Press / Presses Universitaires de Louvain /
Universitaire Pers Leuven. Minderbroedersstraat 4, B-3000 Leuven (Belgium)

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de uitdrukkelijk bij wet bepaalde
uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in
een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, op welke wijze ook,
zonder de uitdrukkelijke voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

ISBN 978 94 6270 260 8

e-ISBN 978 94 6166 368 9

D/2020/1869/53

NUR: 685

DOI: <https://doi.org/10.11116/9789461663689>

Ontwerp: DOGMA

Illustratie omslag: ...

Geschiedenis herschrijven

Over het belang van de vroegmoderne periode in hedendaagse maatschappelijke debatten en de rol van historici daarbij*

Jasper van der Steen en Hans Cools

De rol van professionele historici is tweeledig. In de eerste plaats zijn geschiedkundigen geïnformeerde dragers van historische kennis. Door hun deskundigheid over een specifiek thema zijn ze bij uitstek geschikt om, als zo'n thema door hun of andermans toedoen in de publieke belangstelling komt, daarover hun licht te schijnen. In de tweede plaats zijn historici wetenschappers die juist de onzekerheden in historische kennis opzoeken, open vragen stellen aan het verleden en door onderzoek tot nieuwe inzichten komen. Die twee functies zijn soms moeilijk te combineren, zeker in concurrentie met auteurs van historische publicaties die niet als wetenschappers 'gehinderd' worden door de eisen van het vak.¹ Terwijl de liefhebber met grote stelligheid een verhaal kan brengen, wordt het werk van historische wetenschappers juist gekenmerkt door een genuanceerde benadering, ruimte voor twijfel en scepsis. Deze spanning speelt in het bijzonder wanneer opinie- en beleidsmakers geschiedenis polemisch inzetten om er hun politieke argumenten mee te onderbouwen. Niet alleen contemporanisten worstelen met die spanning. Ook historici van de vroegmoderne Lage Landen dienen er zich toe te verhouden. Uit de Tachtigjarige Oorlog (1568–1648) zijn immers de staatkundige voorlopers van zowel Nederland als België

* Met dank aan Bart van der Steen voor het lezen van een eerdere versie van deze introductie.

1 Zie ook: M. MacMillan, *The uses and abuses of history*, London 2010. Een recent voorbeeld van dit fenomeen vormt het indrukwekkende publiekssucces van Bart Van Loo's, *De Bourgondiërs*, Amsterdam 2019. Cf. H. Cools, 'Een Huizinga voor de eenentwintigste eeuw. Bart Van Loo over de Bourgondiërs', in: *Ons Erfdeel*, 62.2 (2019), pp.133–134.

voortgekomen.² Bovendien voeren politici de veronderstelde Nederlandse tolerantie graag zo ver als mogelijk terug in de tijd en pretenderen zij dus dat die reeds één van de drijfveren van de Opstand zou zijn geweest. Daarbij gaan zij er gemakshalve aan voorbij dat de Opstand ook tot het historisch patrimonium van Vlaanderen behoort en dat de religieuze en politieke conflictstof die in de jaren 1560 tot ontploffing kwam goeddeels in grote zuidelijke steden zoals Antwerpen, Brussel en Gent opgestapeld lag.³ Die spanning tussen verleden en hedendaagse toe-eigening staat dan ook centraal in dit nummer van *Nieuwe Tijdingen*.

Een sleutelmoment uit de Opstand was de Beeldenstorm. Logischerwijze duiden verschillende groepen in de samenleving haar toen en nu op heel verschillende wijze. Hoewel aanvankelijk zelfs overtuigde calvinisten met een zekere schaamte op de evenementen uit de zomer en het najaar van 1566 terugkeken, hoort zij tegenwoordig zelfs voor de makers van de Canon van de Nederlandse geschiedenis bij de barensweeën van de natie.⁴ In de Zuidelijke Nederlanden zijn de sporen van de Beeldenstorm dan weer verdwenen onder het patina van de katholieke restauratie. Recentelijk hebben Judith Pollmann en Carolina Lenarduzzi er op gewezen dat relictten van iconoclasme voor katholieken in de Nederlandse Republiek daarentegen herinneringen

- 2 Cf. De titel van de tentoonstelling die van 12 oktober 2018 tot en met 20 januari 2019 in het Amsterdamse Rijksmuseum liep. *80 jaar Oorlog. De geboorte van Nederland*.
- 3 M. Reynebeau 'Het Pronkstuk walmt van het nationalisme', in: *De Standaard*, 31 januari 2018. Een dag later verscheen Reynebeau's aanklacht onder de lichtjes gewijzigde kop 'Het Pronkstuk van Nederland walmt van het nationalisme' ook in zusterkrant *NRC Handelsblad*. Zie verder: H. Cools, 'Waarom we het in 2018 weer over Willem van Oranje en het Wilhelmus hebben. De Nederlandse Opstand begon 450 jaar geleden', in: *Ons Erfdeel*, 61.1 (2018), pp.10–19.
- 4 J. Pollmann, 'Iconoclasts Anonymous: Why Did it take Historians so long to Identify the Image-Breakers of 1566?', in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 131.1 (2016), pp.155–176, aldaar p.158 en H. Cools, 'De Beeldenstorm', in: H. Leeuwenberg, H. Slechte & T. van Staalduine (red.), *De Reformatie. Breuk in de Europese geschiedenis en cultuur*, Zutphen 2017, p.169. De canon van Nederland fungeert als een richtsnoer voor het geschiedenisonderwijs op Nederlandse scholen. De eerste versie werd in 2006 voorgesteld. Op 20 juni 2020 presenteerde de Commissie 'Herijking Canon van Nederland' een vernieuwde versie voor. Bij die gelegenheid werd het oorspronkelijke venster 'De Beeldenstorm' ondergebracht in het nieuwe venster 'De Opstand'.

aan een verloren tijd opriepen.⁵ Anne-Laure Van Bruaene, Koenraad Jonckheere en Ruben Suykerbuyk stellen op hun beurt dat iconoclasmefunkeert als ‘a breaker of cultural codes’. Voor hen biedt onderzoek naar de zestiende-eeuwse Beeldenstorm inzicht ‘into what was at stake in the sixteenth-century Low Countries’.⁶ Dit zijn inzichten die we niet in de laatste plaats te danken hebben aan hedendaagse vormen van iconoclasmef, zoals het religieus geïnspireerde geweld in de Syrische stad Palmyra, waar Islamitische Staat in 2015 cultureel erfgoed verwoestte.

Het al dan niet omstreden karakter van de verwijdering van beelden is afhankelijk van wat er precies op het spel staat. Dat zien we ook in de discussies rond koloniale beelden in de moderne tijd. De hedendaagse oproep van Black Lives Matter-actiegroepen tot verwijdering van koloniale standbeelden, zoals de beelden van koning Leopold II van België of het standbeeld van Jan Pieterszoon Coen in Hoorn, wordt even goed door velen veroordeeld als een poging tot het uitwissen van de nationale identiteit.⁷

Niet alle vormen van ‘beeldenstorm’ worden als zodanig herinnerd. Veranderingen die zich in stilte voltrekken, kunnen onomstreden blijven. Kort na de Tweede Wereldoorlog werd de Amsterdamse Amstellaan de Stalinlaan. Na de Sovjetinval in Hongarije in 1956 bleek Stalin echter toch niet zo’n lichtend voorbeeld en veranderde het gemeentebestuur de straatnaam opnieuw, ditmaal in Vrijheidslaan. Hoewel deze naamswijziging destijds omstreden was in communistische kringen, herinnert tegenwoordig vrijwel niets er nog aan. Dit staat in schril contrast met de publieke strijd rondom het beeld van Jan Pieterszoon Coen in Hoorn, de gouverneur-generaal van de VOC die duizenden doden op de Banda-eilanden op zijn geweten heeft. Publieke pleidooien voor en protesten tegen verwijdering van het beeld domineren de discussie, maar het standbeeld staat er nog altijd, weliswaar voorzien van een bordje met historische context (afb. 1).

- 5 J. Pollmann, ‘Met grootvaders bloed bezegeld. Over religie en herinneringscultuur in de zeventiende-eeuwse Nederlanden’, in: *De Zeventiende Eeuw* 29 (2013), pp.166–167; Idem, *Memory in Early Modern Europ. 1500–1800*, Oxford 2017, pp.54–55; C. Lenarduzzi, *Katholiek in de Republiek. De belevingswereld van een religieuze minderheid 1570–1750*, Nijmegen 2019, pp.91–142.
- 6 A.-L. Van Bruaene, K. Jonckheere & R. Suykerbuyk, ‘Introduction’, *BMGN* 131.1 (2016), pp.3–14.
- 7 D. de Boer, ‘Constructief beeldenstormen: lessen uit de zestiende eeuw’, *Over de muur*, <https://overdemuur.org/constructief-beeldenstormen-lessen-uit-de-zestiende-eeuw/> (geraadpleegd 20 augustus 2020).

FOKKE & SUKKE LOPEN OVER DE VRIJHEIDSLAAN

TOCH JAMMER DAT IE GEEN STALINLAAN
MEER HEET, MET EEN BORDJE ERONDER

NU KUNNEN WE DE DISCUSSIE
NIET MEER VOEREN OF WE HEM
NOG STEEDS ALS HELD ZIEN

1. © Reid, Geleijnse & Van Tol. Met dank aan de makers voor de toestemming voor dit hergebruik.

Nederlanders en Vlamingen hebben aanzienlijk minder moeite negentiende en twintigste-eeuwse schurken van hun sokkel te trekken dan vroegmoderne lieden. Neem bijvoorbeeld de aanvankelijk relatief geruisloze verwijdering van een buste van Johan Maurits van Nassau-Siegen in het Mauritshuis in Den Haag. Vanwege de rol van Johan Maurits in de handel van tot slaaf gemaakten besloot het museumbestuur deze replica van kunststof (uit 1986) stilletjes te verwijderen en daarvoor in de plaats een achttiende-eeuws terracotta beeldje van de vorst te plaatsen in een zaal gewijd aan zijn leven.⁸ Ditmaal leidde zelfs een ‘stille’ verwijdering tot nationale beroering tot op het hoogste niveau: minister-president Mark Rutte liet weten dit ‘een gekke stap’ te vinden.⁹

8 C. Monteiro & E. Odegard, ‘Slavery at the Court of the ‘Humanist Prince’. Reexamining Johan Maurits van Nassau-Siegen and his Role in Slavery, Slave Trade and Slave-smuggling in Dutch Brazil’, in: *Journal of Early American History* 10.1 (2020), pp.3-32, aldaar p.7.

9 ‘Rutte had beter kunnen zwijgen in kwestie-Johan Maurits’, in: *NRC Handelsblad*, 23 januari 2018

Veranderende houdingen ten opzichte van (postkoloniale) ‘beeldenstormen’ illustreren bij uitstek het voortdurende politieke belang dat het grote publiek toekent aan de vroegmoderne periode. Conflicten rondom nationale standbeelden richten zich immers vooral op de beelden van personen die geassocieerd worden met ‘de geboorte’ van een natie en in het geval van Nederland op een periode die aan de ene kant gezien wordt als Gouden Eeuw en aan de andere kant als het beginpunt van Nederlandse koloniale agressie. Beide fenomenen – beginnende natievorming en kolonialisme – hebben hun wortels in de vroegmoderne tijd. Politici hebben daarom speciale belangstelling voor deze periode. De voormalige leider van de Socialistische Partij, Jan Marijnissen, ijverde sinds het begin van de een-en-twintigste eeuw voor de oprichting van een nationaal historisch museum met onder andere aandacht voor de Tachtigjarige Oorlog.¹⁰ Premier Jan Peter Balkenende vond in 2006 dat Nederlanders best wat trotser mochten zijn op de ‘VOC-mentaliteit’.¹¹ Recenter hebben ook populistische partijen zich bediend van historische vergelijkingen. Geert Wilders ging in 2010 op de foto als zijn held Michiel de Ruyter en retweette dit beeld in 2016 met de boodschap: ‘Nederland terugveroveren.’¹² Thierry Baudet plaatste de laatste jaren zijn politieke partij met de reeks propagandistische geschiedenisfilmpjes ‘De Gouden Eeuwen van Nederland’ in een trotse lijn van historische vrijheidsstrijders, waarin Willem van Oranje overigens schittert in afwezigheid.¹³ Volgens andere partijen verdiende Willem van Oranje juist meer aandacht. Onder druk van het CDA werd het Willemus opgenomen in het regeerakkoord van Rutte III, als een onderwerp waarover op scholen lesgegeven zou moeten worden.¹⁴ Overigens liet Mark Rutte, van opleiding een historicus, niet alleen van zich horen in de kwestie Johan Maurits. Ook toen activisten het paneel ‘Hulde der Koloniën’ van de Gouden Koets bekritiseerden merkte hij op: ‘Het herschrijven van de geschiedenis door de Gouden Koets te vernielen, daar ben ik

10 J. Marijnissen, *Waar historie huis houdt*, Amsterdam 2005, p.66.

11 Voortzetting van de algemene politieke beschouwingen naar aanleiding van de Miljoenennota voor het jaar 2007, Handelingen Tweede Kamer, 6–280, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/h-tk-20062007-272-294.html> (geraadpleegd 11 augustus 2020).

12 Tweet van Geert Wilders, 9 augustus 2016, <https://twitter.com/geertwilderspvv/status/763113354357538821> (geraadpleegd 12 augustus 2020).

13 ‘De Gouden Eeuwen van Nederland’ (2019), Youtubekanaal Forum voor Democratie, <https://www.youtube.com/playlist?list=PLi7orMmZGePvYsERbrlKzJnbv-IzR4r6W> (geraadpleegd 10 augustus 2020).

14 Cools, ‘Waarom’, pp.10–19.

niet voor’.¹⁵ Op vergelijkbare wijze reageerde de Nederlandse minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Ingrid van Engelshoven, in 2019 kritisch op de beslissing van het Amsterdam Museum om de term ‘Gouden Eeuw’ te vervangen met ‘Zeventiende Eeuw’: ‘Het is goed om alle kanten van de Nederlandse geschiedenis te belichten, maar de geschiedenis kan niet worden herschreven.’¹⁶

In reactie op de opmerking van minister Van Engelshoven liet historicus Suze Zijlstra zich ontvallen: ‘Je vraagt je af wat de minister denkt dat historici eigenlijk doen.’¹⁷ De angst voor het herschrijven van de geschiedenis komt niet uit het niets. Het verband met politieke propaganda in totalitaire staten is snel gelegd. Maar de critici die beweren dat we het verleden niet met de waarden van nu moeten beoordelen vergeten vaak dat juist professionele geschiedschrijving lange tijd eerst en vooral is ingezet, ook in liberale democratieën, om de natiestaat te legitimeren.

De discussies tussen voor- en tegenstanders van het herschrijven van de klassieke narratieven draaien in essentie dan ook om de vraag wie tot de natie behoort. Zo heeft Nederland, zoals hierboven reeds gememoreerd, sinds 2006 een van overheidswege gesanctioneerde historische canon. Die werd eertijds uitdrukkelijk opgezet met de bedoeling de integratie van ‘nieuwkomers’ te bevorderen.¹⁸ In Vlaanderen bepleitte Bart De Wever in zijn in 2019 gepubliceerde essay *Over identiteit* de invoering van een soortgelijk richtsnoer.¹⁹ Intussen heeft de Vlaamse regering in de persoon van de Leuvense historicus Emmanuel Gerard een voorzitter van haar canoncommissie aangeduid. Die moet in 2022 haar werkstuk afleveren.²⁰ Dergelijke exercities kunnen echter alleen maar slagen als de doelgroepen een plaats in het verhaal van de natie krijgen. Zo ruimde de oorspronkelijke versie van de Nederlandse canon wel een venster in voor ‘Veelkleurig Nederland’, maar stipte zij het slavernijverleden slechts

15 P. Ramesar, “Geschiedenis herschrijven door vernielen koets? Bizar”, in: *Trouw*, 17 september 2011.

16 ‘Minister: ‘Geschiedenis Gouden Eeuw niet herschrijven’”, *Het Parool*, 13 september 2019. Overigens heeft Maarten Prak zeer recentelijk juist betoogd dat hoewel de term ‘Zeventiende Eeuw’ niet onproblematisch is, de voordelen toch opwegen tegen de nadelen. Cf. M. Prak, *Nederlands Gouden Eeuw. Vrijheid en geldingsdrang*, Amsterdam 2020.

17 Interview met Suze Zijlstra door S. de Knecht, ScienceGuide, 13 september 2019, <https://www.scienceguide.nl/2019/09/je-vraagt-je-af-wat-de-minister-denkt-dat-historici-eigenlijk-doen/> (geraadpleegd 10 augustus 2020).

18 Cf. H. Cools, ‘Een canon voor het land van ooit’, in: *Ons Erfdeel*, 50 (2007), pp.186–189.

19 B. De Wever, *Over identiteit*, Gent 2019.

20 N. Sleiderink, ‘Vlaamse canon ziet over twee jaar levenslicht’, in: *De Tijd*, 18 september 2020.

terloops aan. Bij de herijking in 2020 kreeg de ‘De slavernij’ een afzonderlijk venster en wordt de migratie van de afgelopen decennia gevat onder de veel explicietere noemer ‘Gastarbeid’.²¹

Parallel met de canonisering van het nationale verleden eisen etnische minderheden een stem op in het publieke debat en claimen zij plaatsen in het monumentale landschap van de natie.²² Zo onthulde koningin Beatrix in 2002 het Nationaal Monument Slavernijverleden in het Amsterdamse Oosterpark. Precies tien jaar later kwam er in de Franse stad Nantes een soortgelijk *Mémorial de l’abolition de l’esclavage*.²³ Ook in België krijgt de dekolonisering van de publieke ruimte langzamerhand gestalte. Zo werd in 2018 in Brussel eindelijk een plein hernoemd als de *Square Patrice Lumumba*, naar de eerste premier van het onafhankelijke Congo. In de zomer van 2020 gingen dan weer verschillende beelden van Leopold II en diens koloniale trawanten tegen de vlakte of werden ze beklad.²⁴

Het is een illusie om te denken dat de geschiedwetenschap immuun is voor zulke maatschappelijke ontwikkelingen. Emancipatiebewegingen hebben van oudsher nieuwe wegen in het onderzoek geopend. Een goed voorbeeld hiervan zijn de vrouwenstudies; in het kielzog van de tweede feministische golf nam de aandacht voor de positie van vrouwen in de geschiedenis toe – aanvankelijk gebeurde dat op een wat activistische manier, maar inmiddels is het vanzelfsprekend dat geschiedenis niet meer een Geschiedenis van Grote Mannen kan zijn. Geschiedenis herschrijven, dat is iets wat historici nu eenmaal doen.²⁵ En terwijl Mark Rutte Zwarte Piet altijd heeft geroemd als een Nederlandse traditie, gaf hij in 2020 na jarenlange protesten van onder

21 Cf. CanonvanNederland.nl (geraadpleegd 28 september 2020).

22 Cf. J. Dewulf, ‘Amsterdam Memorials, Multiculturalism, and the Debate on Dutch Identity’, in: M. de Waard (red.), *Imagining Global Amsterdam. History, Culture and Geography in a World City*, Amsterdam 2012, pp.239–254.

23 Cf. <http://memorial.nantes.fr/> (geraadpleegd 28 september 2020).

24 Cf. G. Buelens, ‘Brave jongens voor de Volkenbond. De Vlaamse intellectuele elite en Congo’, in: *De Lage Landen*, 63.3 (2020), pp.34–45 en M. Zana Etambala, ‘Het werk is nog maar begonnen. De gemiste kansen van een AfricaMuseum’, in: D. Van Assche e.a. (red.), *Nulpunt 1945. De Lage Landen een mensenleven later*, Rekkem en Den Haag 2020, pp.75–84.

25 Dit leren studenten geschiedenis al vroeg in hun studie. Zie: V. Soen, *Geschiedenis is een werkwoord. Een inleiding tot historisch onderzoek*, Leuven (2016) en J. Kamp, S. Legêne, M. van Rossum & S. Rümke *Geschiedenis schrijven! Wegwijzer voor historici*, Amsterdam 2016.

andere de actiegroep *Kick Out Zwarte Piet* toe: ‘Ik heb zelf ook grote veranderingen doorgemaakt over Zwarte Piet’.²⁶

Bovenstaande voorbeelden tonen ook dat ‘iets vinden van geschiedenis’ niet voorbehouden is aan professioneel actieve historici. Het (politieke) gebruik van historische verwijzingen staat echter op gespannen voet met wetenschappelijke geschiedbeoefening. Historici willen liever op een constructieve manier bijdragen aan het historisch bewustzijn van hun publiek dan steeds vanaf de zijlijn het gebruik van historische verwijzingen door anderen bekritisieren. Dat valt hen echter zwaar omdat politici en beleidsmakers geschiedenis vaak gebruiken als een grabbelton waaruit ze naar believen kunnen putten.²⁷ Het is in dit opzicht niet zo verwonderlijk dat veel historici van de vroegmoderne Nederlanden sceptisch staan tegenover de politiek-maatschappelijke benutting van hun kennis. Dat roept de vraag op: hoe gaan we best om met deze praktijk?

Deze vraag staat centraal in deze editie van het jaarboek *Nieuwe Tijdingen* van de Vlaams-Nederlandse Vereniging voor Nieuwe Geschiedenis. De bijdragen, waarvan de meeste groeiden uit lezingen die in november 2018 op het jaarcongres in Leuven werden gehouden, werpen nieuw licht op de vraag hoe en waarom (onderzoek over) de vroegmoderne periode wordt geïnstrumentaliseerd en gerepresenteerd in actuele maatschappelijke debatten, en welke rol vroegmoderne historici daarbij zouden kunnen spelen.

Marjolein 't Hart laat zien dat popularisering van historische kennis problematisch wordt wanneer historisch materiaal op eenzijdige en anekdotische wijze wordt verzameld om daarmee een vooropgezet punt te onderbouwen. Het ‘poldermodel’ als verklaring voor de op consensus gerichte Nederlandse identiteit is hiervan een tekenend voorbeeld. Door de strijd tegen het water zouden Nederlanders historisch veroordeeld zijn geweest tot samenwerking en proto-democratisch overleg. Historici hebben al gevraagd waarom een vergelijkbaar maar omgekeerd probleem in het oude Egypte – namelijk: de uitnodiging om land te irrigeren – leidde tot een andere uitkomst. Samenwerking was ook daar nodig maar zou juist de weg hebben vrijgemaakt voor dictatoriale farao's; zij waren immers de enigen die mensen konden dwingen

26 Ontwikkelingen rondom het coronavirus, Handelingen Tweede Kamer, 79–10 <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/h-tk-20192020-79-10.html> (geraadpleegd 12 augustus 2020).

27 Zie ook: J. van der Steen, ‘Selectief winkelen in het verleden’, in: *Het Parool*, 26 januari 2015.

gedisciplineerd en gecoördineerd te werk te gaan.²⁸ In haar stuk betoogt 't Hart dat de nadruk op de veronderstelde continuïteit van de Nederlandse overlegcultuur voorbijgaat aan de vele momenten waarbij niet overleg maar conflict de loop van de Nederlandse geschiedenis bepaalde. Recht op medezeggenschap was expliciet geen Nederlands automatisme; het moest juist continu worden bevochten.

Het Nederlandse slavernijverleden is, zoals hierboven reeds bleek, een goed voorbeeld van het belang van de vroegmoderne periode voor hedendaagse identiteitsvorming. In zijn bijdrage laat Karwan Fatah-Black zien dat de poging van nazaten van tot slaaf gemaakten om erkend te worden als onderdeel van de Nederlandse cultuur vaak als een splijtzwam in de samenleving wordt ervaren. Met name populistische politici beschuldigen activisten van een 'weg-met-ons'-mentaliteit. Fatah-Black betoogt echter dat extreme politisering van het debat geen kerneigenschap is van de slavernij-herdenkingsbeweging, die juist wordt gekenmerkt door inclusiviteit, emancipatie en verzoening. Nazaten spelen dus een constructieve rol in de manier waarop samenlevingen om zouden moeten gaan met hun koloniaal verleden. Dit inzicht over het belang van nazaten resoneert met recent onderzoek van Idesbald Goddeeris, die de bijna afwezigheid van bijvoorbeeld Congolese verwijzingen in het Brusselse straatbeeld onder andere verklaarde aan de hand van de kleine en gemarginaliseerde gemeenschap Congolezen in Brussel.²⁹

Emancipatie van historisch gemarginaliseerde groepen mensen leidt vaker tot een herwaardering van aspecten van de geschiedenis die lang onderbelicht zijn gebleven. Beeldvorming speelt hierin een belangrijke rol. Recent besloten een aantal Nederlandse universiteiten hun portretgalerijen aan te passen door er meer vrouwelijke wetenschappers in op te nemen en zo op symbolische wijze genderongelijkheid tegen te gaan. Dit was voor Lieke van Deinsen een aanleiding om onderzoek te doen naar historisch ingesleten beeldvormingspatronen die genderongelijkheid in stand houden. Zij demonstreert dat niet alleen de negentiende-eeuwse beeldvorming van de mannelijke wetenschapper verantwoordelijk is voor het dominante beeld van de wetenschapper als witte man op gevorderde leeftijd. Ook in de vroegmoderne tijd

28 R. Dekker, *Meer verleden dan toekomst. Geschiedenis van verdwijnend Nederland*, Amsterdam 2008, pp.54–55.

29 I. Goddeeris, 'Square de Léopoldville of Place Lumumba? De Belgische (post) koloniale herinnering in de publieke ruimte', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 129.3 (2016), pp.349–372, aldaar p.369.

bepaalden sociaal-maatschappelijke verwachtingspatronen en associaties hoe er naar vrouwelijke geleerden werd gekeken.

Zoals het poldermodel in populair-historische publicaties en verwijzingen de historische continuïteit van de Nederlandse overlegcultuur moet onderstrepen, staat de Tachtigjarige Oorlog vaak symbool voor het vrijheidslievende karakter van de Nederlandse natie. Met name het opkomende nationalisme van de laatste twee decennia heeft geleid tot een roep om herwaardering van ‘ons’ Opstandsverleden. Bij deze roep hoort ook het pleidooi voor een nieuwe Nederlandse feestdag, gekoppeld aan de Opstand. Anton van der Lem legt in zijn bijdrage uit dat het begrijpelijk maar toch ook problematisch is om gebeurtenissen uit de Tachtigjarige Oorlog – die in haar vroege stadia een burgeroorlog was in het statencomplex van de Zeventien Nederlanden – te vieren op een nieuwe nationale feestdag in het Koninkrijk der Nederlanden. Hij oppert om in de plaats daarvan de Brabantse Blijde Intrede van 1356 te vieren als Benelux-dag.

Ten slotte duikt Hans Cools in de ontstaansgeschiedenis van de cultus voor Rembrandt en Rubens in respectievelijk Amsterdam en Antwerpen. De aanvankelijke heldenverering in negentiende-eeuwse steden die zochten naar een inspirerend voorbeeld om trots op te zijn, maakte van beide schilders exponenten van stad en land. Tegelijkertijd leidde de aandacht voor deze twee schilders in Amsterdamse en Antwerpse kunstmusea tot discussies die tot de dag van vandaag lopen over de lokroep van het massatoerisme, historische authenticiteit en het eigenlijke doel van de museale tentoonstelling van beide schilders.

Uit de bijdragen aan dit jaarboek blijkt dat historici automatisch een rol hebben in de maatschappelijke benutting van historische kennis, of ze die rol nu ambiëren of niet.³⁰ Publieke belangstelling voor het verleden is belangrijk, zij versterkt het draagvlak voor het werk van historici. Tegelijkertijd voelen diezelfde historici zich ongemakkelijk wanneer anderen die niet worden gehinderd door de wetenschappelijke eisen die het historische veld stelt, zoals invloedrijke opiniemakers of politici, het verleden voor hun karretje spannen. Een clichématige reactie is dan om te reageren: ‘nee het ligt ingewikkelder’ en het daarbij te laten. Of: ‘amateurs mogen dan misschien aan de haal gaan met de geschiedenis, wij historici houden ons daar niet mee bezig.’ Maar een dergelijke reactie heeft iets onbevredigends. De historicus A.Th. van Deursen (1931–2011) zag het allereerst als zijn taak om ‘recht [te] doen aan de doden’. ‘Je moet met de gestorvenen in beginsel niet anders omgaan dan met de levenden’, aldus Van

30 Cf. M. Mathijssen, ‘De koers van geschiedenis’, in: *Nexus*, 69 (2015), pp.76–87.

Deursen. Men mocht volgens hem ‘over geen van beiden [...] onwaarheid vertellen. Je moet proberen hun verlangens en bedoelingen te begrijpen.’³¹ De grote vraag blijft dan natuurlijk: aan welke doden willen en moeten historici in eerste instantie recht doen? Wiens levens reconstrueren zij en wie laten zij achter in de vergeetput van het verleden? Deze vragen vormen in 2020 hét snijpunt tussen de actualiteit en de historische wetenschap. De auteurs in dit jaarboek laten zien dat het mogelijk is voor historici om zich te mengen in hedendaagse debatten, hun maatschappelijke plichten als geïnformeerde burgers te vervullen, ja zelfs zich af en toe activistisch te tonen en tegelijkertijd hun onderzoek volgens de regels van de historische wetenschap te presenteren. Zeker in een tijd waarin het verleden in toenemende mate gepolitiseerd raakt is het belangrijk dat historici zichzelf niet wegcijferen. Kritische reflectie op historische verwijzingen in actuele debatten is dus noodzakelijk, maar historici dienen haar te combineren met een constructieve visie op het verleden.

Jasper van der Steen ...

Hans Cools is als hoofddocent werkzaam bij de Onderzoeksgroep Geschiedenis van de NieuweTijd van de KU Leuven. In zijn onderwijs en onderzoek legt hij zich toe op de politieke en sociale geschiedenis van de vroegmoderne Lage Landen, Frankrijk en Italië. Daarnaast heeft hij bijzondere belangstelling voor de plaats van de vroegmoderne periode in de hedendaagse historische cultuur.

31 W. Bergsma, ‘Gepredestineerde kolen en dieven. Naar aanleiding van A.Th. van Deursens Bavianen en slijkgeuzen’, in: Idem (red.), *Gelovigen, dominees en geleerden. Opstellen over Friese en Nederlandse geschiedenis in de vroegmoderne tijd*, Hilversum 2019, pp.283–315 en M. Wallet, ‘Van Deursen: Recht doen aan de gestorvenen’, in: *Reformatorisch Dagblad*, 20 juni 2011.